

Vähän rengonkielen vaiheista ja 1700-luvun kieliharrastuksista

Erinomaisessa pikkututkielmassaan »Sala- ja leikkikielistä»¹ Heikki Ojansuu on mm. käsitellyt *rengonkieltä*.

Hän osoitti, että se, yksi monista lastenkielistä, on tunnettu kautta koko Suomen. Itä-Suomessa rengonkieli kuitenkin tavallisesti tunnetaan *rennun-kielen*, *rentunkielen* nimisenä. Paikoin sitä kutsutaan myös nimellä *käänmekieli* (Etelä-Pohjanmaa), *takaperoinen* (esim. Orimattila).² »Sitä on kahta lajia. Toisessa pannaan ensimmäinen tavu viimeiseksi, toisessa sanotaan tavut sanan lopusta alkua kohden. Onpa vielä sellainenkin tapa, että sana sanotaan äänne äännteeltä takaperin».³

V. 1949 oli Sanastajassa⁴ tiedustelu *rennun-*, *konnan-*, *kontin-* ym. lastenkielistä. Siihen ei kuitenkaan tullut erikoisen runsaasti vastauksia⁵, ja niistäkin suurin osa koskee muuta kuin rengonkieltä. Mahdollisesti se osaltaan johtui siitä, ettei rengonkieltä tiedustelussa nimenomaan mainittu.

Niinpä tiedustelu ei tuonut esille rengonkielestä — enempää kuin toisistakaan salakielistä⁶ — juuri mitään sellaista, jota Ojansuu ei olisi jo esittänyt. Mahdollisesti voi sen nojalla kuitenkin päätellä, että rengonkielen taito on vielä nopeammin häviämässä kuin muiden lastenkielten.⁷ Eräät vastaajista

¹ Suomenkielen tutkimuksen työmaalta I. Jyväskylä 1916, s. 80—97.

² Myös »edestakainen» (Sanakirjasäätiö 26: 1179. K. A. Franssila, Kangasala).

³ Ojansuu emts. 89.

⁴ N:o 57 (1. 11. 1949).

⁵ SS 26: 1179 (v. 1949).

⁶ Eräät vastaajista mainitsevat tosin eräistä uusista kielistä (esim. *pot-kieli*, T. Tasala. Pelkosenniemi), mutta yleensä on kysymys vain ennestään tunnetun lastenkielen uudesta nimityksestä.

⁷ Tästä ovat useat vastaajat huomauttaneet.

ovatkin huomauttaneet siitä, ettei rengonkieltä enää taideta.¹ On varsin luonnollista, että se — samoin kuin muutkin suhteellisen vaikeat kielet — häviää nopeammin kuin esim. helppo ja hupaisa kontinkieli.

Ehkä johtuu vain rengonkielen häviämisestä, että se sekoitetaan muihin, tutumpiin salakieliin.² Niinpä eräät vastaajat mainitsevat rentunkielen nimellä *ver-*, *viti-*, *ravi-* tai *risakieli*.³ Toisaalta joku tuntee sen *siansaksan* nimellä.⁴ Mutta on myös mahdollista, että itäsuomalainen nimitys rennunkieli on ollut laajempi kuin lännessä käytetty rengonkieli. Ojansuu pitää jälkimmäistä kansanetymologisena muodostumana edellisestä. Kuitenkaan ei ole mahdotonta, että myös tieto innokkaasta kielenväentelystä Rengon tienoilla olisi myötävaikuttanut sanan syntyyn. Esim. Kiteeltä pari vastaajaa mainitsee, että on olemassa erikoinen *ravinkieli*, jota Ravin Toropaiset käyttävät.⁵

Rengonkielen alkuperää ei kuitenkaan voi hakea vain omasta maastamme, kuten Ojansuu on osoittanut. Hän arvelee tämän lasten- ja joskus aikuistenkin käyttämän salakielen levinneen maahamme lännessä jo n. 300 vuotta sitten⁶, mutta syntyneen, kuten muutkin salakielet keskiajalla Saksassa.⁷ Nimi on asetettava yhteyteen Skandinavian kielten *rotvälska* ja saksan *rotwelsch* -sanojen kanssa. Kieltä käyttivät aluksi etenkin varkaat ja maankiertäjät⁸, kuten mustalaisilla yhä vielä on salakielensä.

Lasten kielen vaiheita voi kenties kuitenkin seurata keskiaikaa pitemmällekin. Pompeijin kaivauksissa on löydetty joukko käsin raapustettuja piirtokirjoituksia, ns. graffitoja⁹, joissa sanat on kirjoitettu takaperin tai ensimmäinen tavu siirretty viimeisen jälkeen. Esim. sukunimestä *Curvius* tuli *Suivruc*¹⁰, adjektiivin *urbanus* (kaupunkilainen) yksikön akkusatiivin maskuliinimuodosta *urbanum* taas *anumurb* jne.¹¹ Menetelmä on siis ollut tarkalleen sama kuin omassa rengonkielessämme. Piirtokirjoitusten korkeus kadun pinnasta on lisäksi siksi pieni, että lapset ovat luultavasti raapustaneet

¹ P. Säkki, Viljakkala.

² Syynä voi osaltaan myös olla erään vastaajan mainitsema lastenlehdessä Pääskynen ollut tiedustelu lastenkielistä.

³ I. Andelin, Hyvinkää; E. Mähönen, Kitee; O. Vakkilainen, Viipurin mlk. (*renkustosta*); E. Takanen, Hiitola; M. Vesa, Karjalohja; A. Pakarinen, Kitee; A. Juutilainen, Jääski.

⁴ U. Kivistö, Johannes.

⁵ E. Taipale, Kitee; A. Pakarinen, Kitee.

⁶ Ojansuu emts. 94—95.

⁷ Emts. 80.

⁸ Vrt. Rautiaisen (Karstula) tiedonantoa nykyajalta.

⁹ Corpus Inscriptionum Latinarum (CIL) IV. Berolini 1871, 1898, 2400; 3711; 4737; 5086; Notizie degli scavi (Accademia Nazionale dei Lincei). Roma 1933, s. 329.

¹⁰ CIL IV, 2400.

¹¹ CIL IV, 5086.

ne.¹ Näin ollen roomalaiset lapset ajanlaskumme ensimmäisellä vuosisadalla muodostivat »salakielensä» samoin kuin suomalaiset vielä nykyäänkin.

Mitään katkeamatonta traditiota tuskin kuitenkaan tarvitsee ajatella tässä suhteessa antiikin ja oman aikamme välillä. Lapsen keksimistarve on helposti löytänyt samat yksinkertaiset muodot. Lopusta alkuun kirjoitetut aakkosten harjoitukset, joita niinkään on löydetty Pompeijista², ovat ehkä olleet tällaisten oivallusten lähtökohtana. Samantapaisia lastenkieliä tunnetaan eri puolilla maailmaa. Esim. Yhdysvalloissa ne kulkevat sian- tai porsaanlatinan (*hog-*, *piglatin*) nimellä.³ Nimi ei tietenkään viittaa kielen alkuperään, vaan siihen, että se oli yhtä käsittämätöntä kuin eläinten puhuma »latina». Aivan samoinhan meillä puhutaan *siansaksasta*⁴ ja *lampaanlatinasta*.⁵

Ojansuu mainitsee⁶ vanhimpina todisteina rengonkielestä 1700-luvulta Daniel Jusleniuksen maininnat teoksissa »De convenientia linguae Fennicae cum Hebraea et Graeca» (Suomen kielen sukulaisuudesta heprean ja kreikan kanssa) v. 1712 ja »Suomalaisen Sana-Lugun Coetus» v. 1745. Niihin voi lisätä Kirkkonummen kirkkoherrana kuolleen Kristian Linnellin (1718—78) maininnan hänen v. 1748 julkaisemassaan väitöskirjassa »De Tavastia» (Hämeestä): »Tämä seutu (Renko) on epäilemättä ollut kerran tuon Suomessa hyvin tunnetun kielenvääntelyn alkukehto. Siinähan suomen kielen tavut käännetään takaperoiseen järjestykseen. Kuitenkin on tapa jo miltei jäänyt käytöstä». ⁷ Linnell ei mainitse Jusleniuksen kirjoituksia lähteinä, mutta on voinut ne silti tuntea. 1700-luvun väitöskirjoissahan ei oltu kovin tarkkoja lähdeviitteiden suhteen. Kuitenkin on luultavaa, että Linnell itsekin on tutustunut rengonkieleen. Hänen tietonsa eroavat näet sekä asiallisesti että sanonnallisesti siksi paljon Jusleniuksen antamista, että pelkkä lainaus tuskin voi olla kyseessä.⁸ Edellinen mm. tietää rengonkielen olevan

¹ H. H. Tanzer, *The Common People of Pompeii. A Study of the Graffiti* (The John Hopkins University Studies in Archaeology 29), Baltimore 1939, s. 88.

² CIL IV 1825 a—b; 2514—15, 3209, 5461—62; *Notizie degli scavi* 1933 s. 284, 293.

³ Tanzer, emts. 89.

⁴ Ojansuu emts. 87. SS 26: 1179 (M. Purmonen, Ilomantsi; A. Jantunen, Antrea; S. Virsu, Antrea; U. Kivistö, Johannes; T. Pastinen, Maaria; S. Saarnio, Kalanti; R. Saario, Nummi; E. Honkanen, Kittilä).

⁵ Ojansuu, emts. 97, vrt. s. 81; SS 26: 1179 (T. Tuomola, Eurajoki; F. Törmä, Tyrvää; H. Kiuru, Suoniemi).

⁶ Ojansuu, emts. 92.

⁷ De Tavastia II, s. 42: *Hic tractus quondam sine dubio parens fuit linguae illius depravatae in Fennia notissimae, Rengonkieli, in qua syllabae Fennicae prepostere invertuntur, sed quae iam in desuetudinem fere abiit.*

⁸ Vrt. Juslenius, *Oratio de convenientia linguae Fennicae cum Hebraea et Graeca* (Nettelblatt, *Swedische Bibliothec* I. Stockholm 1728, s. 157—168) s. 166; *Fenni integras convertunt voces, vel syllabas aliquot, vel quad mirere, literas singulas retro enuntiando. Istum loquendi modum saepe usurpant, ad celandi alios animi sui sensa, et vocant eum rengon kieli, ex minima Tavastiae angulo Rengo, ubi vel plurimum invaluerat, vel acquisiverat ortum. Hac dialecto Jumala on minun luonut, sonat: malaju no nummi nutiluo: Deus*

Rengosta häviämässä. De Tavastiasta käy lisäksi ilmi, että Linnell tunsi muutenkin siksi hyvin Janakkalan ja Rengon olot, että hänen on täytynyt asua siellä — ehkä kotiopettajana — jonkin aikaa. Hän ei olekaan kiittänyt näistä, kuten muista pitäjistä, saamistaan tiedoista ketään pappia.

Linnellillä näyttää olleen jonkin verran harrastusta suomen kielen tutkimusta kohtaan. Mahdollisesti hän oli saanut herätteitä sekä opettajiltaan, kaunopuheisuuden professorilta Henrik Hasselilta (1700—1776) ja teologian apulaiselta Mathias Halleniukselta (1697—1748)¹, että eräiltä papeilta, joiden puoleen oli kirjeitse kääntynyt. Mm. Siuntion kirkkoherra, lapin kielen tutkija (1700—52) H. Ganander oli lähettänyt hänelle oppineen kirjeen, jossa oli arveluita *Tavast* ja *Häme* -sanojen etymologiasta.²

Niinpä Linnell liitti Hämeen papistolle lähettämäänsä kyselylomakkeeseen³ näin kuuluvan kohdan: »Murteista ja murre-eroista eri seutujen välillä jne». Ilmeisesti siihen ei kuitenkaan tullut vastauksia, sillä maininta rengonkielestä on ainoa suomen murteita koskeva tieto.

Sen sijaan »De Tavastia» sisältää eräitä suomen ja muiden kielten välisiä vertailuja, jotka enimmäkseen perustuvat aikaisempiin tutkimuksiin. Niistä ilmenee tekijän varovainen ja järkevä kannanotto, joka muutenkin on tutkimukselle ominaista. Kuitenkaan teos ei sisällä itsenäisen tutkimuksen tuloksia kielitieteen alalla.

Linnell toteaa, että *Tavast* -nimi on vierasperäinen⁴, mutta ei tahdo ottaa varmaa kantaa niihin teorioihin, joita oli tehty sen etymologian selvittämiseksi. Hän hylkää johdon Lapin kielen *tavas* 'pohjoiskoillinen' -sanasta⁵, jota Ganander oli suositellut, sillä — väärällä — perusteella, että Häme ei sijaitse tässä ilmiansuunnassa »Hämäläisten satamasta», jona hän pitää Korsholmaa.⁶ Se ei myöskään voi johtua *Tavast* -suvun nimestä, koska tämä on ilmeisesti otettu paljon myöhemmin maakunnan mukaan. Tietysti Linnell hylkää sellaiset mielikuvitukselliset rinnastukset kuin rooma-

---

me creavit. (Suomalaiset kääntävät kokonaisia sanoja lausumalla takaperin joko muutamia tavuja, tai, mikä ihmeellistä, yksityisiä kirjaimia. Tuota puhetapaa he käyttävät usein salatakseen toisilta ajatuksiaan ja kutsuvat sitä Rengon kieleksi, vähäisen Hämeen nurkkauksen, Rengon mukaan, missä se joko on ollut eniten voimassa, tai mistä se on saanut alkunsa. Tällä murteella: Jumala on minun luonut kuuluu, *malaju no nunni nutluo*; Sana Lugun Coetus s. 307: modus loquendi transpositis sive literis sive syllabis, usitatus iuxta Rengo Tavastiae (Rengon kappelissa Hämeessä käytetty tapa puhua vaihtamalla kirjaimet ja tavut).

¹ Vrt. A. R. Cederberg, Kahdeksannentoista vuosisadan miehiä. Jyväskylä 1924, s. 27—36.

² De Tavastia I, s. 11, 17.

³ Porvoon (nyk. Tampereen) tuomiokapit. ark. Saap. asiak. tammi—toukok. 1744, liite kirjeeseen 24. 3. 1744, kohta 19.

⁴ De Tavastia I, s. 15.

⁵ De Tavastia I, s. 11.

⁶ De Tavastia I, s. 11—12.

laiseen Thevestian siirtokuntaan Afrikassa, Södermanlandin Tavestaskantiin¹ tai Davidiin.²

Enemmän Limmelliä miellyttivät yritykset johtaa *Tavast* ruotsin sanoista »ta fasta», »ta fast» tai suomen kielen kehotuksesta »ota vastaan», joita olisi käytetty toisen ristiretken ratkaisutaistelussa.³ Näiden johtelujen tekijöinä hän mainitsee Hauhon rovastin Martinus Martiniuksen (1689—1761) ja Pyhäjoen kirkkoherran P. N. Mathesiuksen (1711—72). Mielenkiintoisimmat ja ehkä osaksi Limmellin itsensä keksimät ovat huomiot siitä, kuinka ruotsin *f*:ää vastaa suomessa *v*, suomen *v*:tä saksassa usein *b*.⁴ Omana lisänä noihin teorioihin Limmell esittää johdannon suomen substantiivin *tapa* ablatiivista (*tavasta*), joka on ainoa Tavastia -nimeä muistuttava sana kielessämme. Kuitenkaan hän ei pidä sitä todennäköisenä, koska nimi on hänestä selvästi vierasperäinen.⁵ V. Nissilä on, kuten tunnettua, hiljan osoittanut, että Tavastlandin takana mahdollisesti on sukunimi Tapainen.⁶

Häme -sanan olivat jotkut johtaneet *hameesta*, mutta Limmell pitää Mikael Wexonius-Gyldenstolpen (1609—70) ja Gananderin esittämiä *heimo*, lapin *heibma* -sanoja todennäköisimpinä lähtökohtina.⁷

Hallenius oli vielä ollut sitä mieltä, että suomi ja heprea olivat läheistä sukua keskenään⁸, mutta Limmell kieltää sen: »Jo suomen ja heprean erittäin suuret keskinäiset eroavuudet riittävät estämään meitä omaksumasta niiden kantaa, jotka johtavat suomalaisten alkuperän muista kymmenestä (juutalais) heimosta. Tiedämme kyllä, että tavallisesti todetaan suomen ja heprean alku- ja loppuliitteiden sekä sanojen eräänlaisen yhdenmukaisuus, mutta se ei ole sellainen, kuin sen pitäisi olla, jos ne todella olisivat sukua keskenään.»⁹ Huomio ei kuitenkaan ole Limmellin oma, vaan hän on luultavasti saanut sen eräästä Hasselin johdolla ilmestyneestä väitöskirjasta.¹⁰ Sen sijaan hän mainitsee suomensukuisista kansoista Virossa ja Venäjällä, mutta nämäkään huomiot eivät ole hänen omiaan, vaan joko sotavankien tai aikaisempien tutkijain tekemiä.¹¹

Limmell osoittaa muutenkin etymologioinnissaan melkoista kriittisyyttä esim. kieltäessään Kalevan poikain olevan Kalebin jälkeläisiä.¹² Mitään

¹ Emt. I s. 15—16, alav. η.

² Emt. I s. 14, alav. ε.

³ Emt. I, 12—14.

⁴ Emt. I s. 14—15, alav. ε.

⁵ Emt. I, s. 15, alav. ξ. Vrt. A. V. Forsman, Tutkimuksia Suomen kansan persoonallisen nimistön alalta I, Helsinki 1894, s. 215.

⁶ Tavastland (Vir. 1941, s. 48—61).

⁷ De Tavastia I, s. 16—19.

⁸ Cederberg, emts. 30.

⁹ De Tavastia I, s. 20—21.

¹⁰ W. Ross, Theses philologicae. Aboae 1745, s. 3, teesi XVI.

¹¹ De Tavastia, s. 10, 23.

¹² Emt. I, s. 26.

erikoista omintakeisuutta hänellä ei ollut, mutta kyllä jonkinlaista kieli-tieteellistä harrastusta ja silmää. Sitä todistavat myös hänen em. havain-tonsa rengonkielestä.

JAAKKO SUOLAHTI

Les vicissitudes d'une langue secrète et l'intérêt linguistique dans la Finlande du XVIIIe siècle

Il se peut que le suéd. *rotwälska* et l'Allem. *Rotwelsch*, langue secrète employée par les enfants, remontent bien loin. C'est que dans les fouilles de Pompéi on a trouvé des inscriptions écrites à rebours ou dans lesquelles la première syllabe était transférée à la fin du mot (voir, entre autres, *Notizie degli scavi, Accademia Nazionale dei Lincei, Roma 1933, p. 329*). Cependant, il ne s'agit guère d'une tradition continue entre l'antiquité et notre époque, le besoin d'inventer, propre à l'enfant, ayant pu facilement retrouver, au cours des temps, les mêmes moyens simples. Ces langues d'enfants sont connues de toute part, p.ex. aux Etats-Unis (*hoglat* 'latin de porc' et *piglat* 'latin de cochonnet'; cf. finn. *siansaksa* 'allemand de porc' et *lampaanlatina* 'latin de mouton').

En Finlande, les échantillons les plus anciens d'une telle langue se rencontrent chez Daniel Juslenius («De convenientia linguæ Fennicæ cum Hebræa et Græca», 1712, et «Fennici Lexici Tentamen», 1745). En plus, l'auteur cite une information fournie par le curé Kristian Linnell dans sa thèse (1748) intitulée «De Tavastia». Selon lui, le berceau d'un tel baragouin se serait trouvé, en Finlande, dans la commune de Renko. Le finn. *rengonkieli* 'Rotwelsch' se fonderait donc sur une vieille tradition suivant laquelle c'est surtout dans les environs de Renko qu'il était de mode de baragouiner. S'il en est ainsi, HEIKKI OJANSUU, en expliquant (1916) *rengonkieli* par une sorte d'étymologie populaire, n'a peut-être pas touché juste.

JAAKKO SUOLAHTI